

BOHUSLAV BINKA

BÁJEČNÝ STARÝ SVĚT ANEB MÝTUS NÁVRATU V PODÁNÍ JEDNOHO „EKOLOGICKY“ ORIENTOVANÉHO MYSLITELE

Habet mundus iste noctes suas et non paucas

I. Úvod

Sedmdesátá léta nebyla pouze dobou zvratu vztahů mezi náboženstvím a moderní společností,¹ ale také obdobím boje o podobu interpretace „ekologické krize“. Tyto zdánlivě nepodobné děje (události) mají překvapivě mnoho společných rysů a především velmi podobné vyústění, které se brání dosazení na tradiční škálu dichotomií polické filosofie: liberální x konzervativní x socialistický; demokratický x totalitární; pokrokový x zpátečnický. To, co se, alespoň zpočátku, mnohým zdálo jako znovuoživení konzervativního postoje v církvích či zasazení „ekologické krize“ do širšího či hlubšího rámce, skončilo v obou případech vítězstvím *nového typu fundamentalizmu*, který bez zaváhání využije všech prostředků nenáviděné modernity k znovuoživení dávno zapomenuté společnosti Řádu, Boha či Matky Země. Pokusme se nejprve tento nový fundamentalizmus stručně charakterizovat. Mezi jeho základní rysy patří ambivalentní vztah k moderní společnosti, kterou stejně jako tradiční konzervativizmus pohrdá, ale na rozdíl od něj se jí neštítí a bez nejmenšího zaváhání dokáže využít všech jejích technických i společenských výtěžků. Kritizuje její rozdrobenost, anomii a absenci celkového projektu,² ale dokáže se honosit doktoráty z jejích univerzit a ve své argumentaci s úspěchem využívá autority „zbloudilé“ vědy. Modernost není podle něj schopna vytvářet hodnoty, ale je docela dobře možné využít její utopickou terminologii.³ Stejně protikladný vztah má i ke konzervativizmu, se kterým sdílí touhu po návratu do minulosti, ale na rozdíl od něj se jeho touha nezaměřuje na minulost nedávnou, pokořenou, umírající, ný-

1 Viz G. Kepel, *Boží pomsta*, Brno 1996, s. 9.

2 Viz tamtéž, s. 11–16. Dále H. Arendtová, *Původ totalitarismu I-III*, Praha 1996, s. 432–433.

3 Viz G. Kepel, c. d., s. 12.

brž na minulost mytickou, nezatíženou protiklady, triumfující, jednoduše řečeno minulost, která není z tohoto světa. A není ani totalitarismem, přestože s ním sdílí jeho nárok na absolutní ovládnutí, jeho lhostejnost k realitě a také jeho podivnou formu utilitarizmu,⁴ protože většina jím prostoupených organizací funguje na základě dobrovolnosti a demokracie.⁵ Paradoxně je tak tento světonázor činicí si nárok na bezčasovou platnost a absolutní závaznost životaschopným — jak ukázalo posledních pár let — ale přece jen eklektickým elaborátem politického myšlení tohoto století.

Co „novému fundamentalismu“ dodává přitažlivosti v očích moderností dezorientovaných věřících či ekologických aktivistů, se již pokusili zodpovědět jiní,⁶ tato práce si klade mnohem jednodušší cíl — rozbor základního díla jeho „ekologické“ podoby — knihy „The Way“ Edwarda Goldsmitha.⁷

II. Edward Goldsmith⁸ a jeho „The Way“

Začněme stručným shrnutím obsahu knihy, tedy tím, co autor říká. Jako snad každá kniha o ekologické krizi napsaná v druhé polovině dvacátého století začíná i „The Way“ popisem neudržitelnosti situace, tzn. údají o stavu ozónové vrstvy, kácení deštných pralesů, chemickém a toxickém znečištění. Podle Goldsmitha se lidstvo⁹ nalézá v současné krizi proto, že se převládajícím světonázo-

4 Viz H. Arendtová, c. d., s. 478, 499, 527.

5 Viz K. J. Gergen, „Social Construction, Families, and Therapy“, in: *Restoring the „Polis“: Civil Society as Narrative Reconstruction*, Book A, Washington D.C. 1998, s. 177–180.

6 Například Murray Bookchin ve své knize *The Ecology of Freedom*, Hannah Arendtová v knize *Původ totalitarismu I-III*, Gilles Kepel v knize *Boží pomsta* či Erich Fromm v knihách *Anatomie lidské destruktivity* a *Strach ze svobody*.

7 Viz E. Goldsmith, *The Way*, London 1992. Zarazí-li čtenáři vzhledem k úvodní větě mého pojednání relativně pozdní vydání knihy, pak považují za důležité doplnit následující. Jedná se o dílo vznikající v rozmezí mnoha let (knihu psal Edward Goldsmith podle vlastních slov několik desetiletí) a — což považují za důležitější — kniha je reflexí vítězného boje s „humanistickou“ podobou ekologického diskurzu, který, jak dosvědčují mnozí autoři, proběhl ve dvou fázích — na konci sedmdesátých let a pak znovu v polovině let osmdesátých. Mimořádně zdařilou konfrontaci obou stanovisek nalezne čtenář v následující knize: M. Bookchin, D. Foreman, *Defending the Earth*, Boston 1991.

8 Edward Goldsmith se v ekologickém hnutí těší mimořádné úctě. Jím vedený časopis *The Ecologist* patří mezi nejrozšířenější a také nejvlivnější časopisy ekologické scény a jeho knihy *The Way* a *The Great U-Turn. De-industrializing Society* jsou spolu s dílem Arne Naesse a Aldo Leopolda považovány za trest hlubinné ekologie.

9 Je jen stěží pochopitelné, jak se mohl v „ekologicky“ orientované literatuře popisující současnou společenskou krizi tak snadno zabydlet na této úrovni nic neříkající, termín lidstvo. Dokonce ani myslitelé „první ligy“, s čestnou výjimkou Murraye Bookchyna a sociálních ekologů vůbec, mezi které E. Goldsmith patří, nejsou schopni (nebo ochotni) diferencovat. Věta, již má každý čtenář ekologické literatury na stole dnes a denně — „lidstvo se nalézá v krizi“, připomíná obžalobu, která před soudem určí vraha stejně snadno: byl to prostě člověk.

rem stal modernizmus. Modernizmus prosadily a stále podpírají dva základní pilíře: paradigma vědy a paradigma ekonomie, tzn. víra v objektivní poznávání světa racionalitou a víra v ekonomický růst.¹⁰ Základním dogmatem těchto pilířů je představa, že všechno bohatství, všechny hodnoty a všechnu moc vytváří člověk. Modernizmus a víra v něj (jejímž konkrétním projevem je důvěra ve vědu a ekonomický růst) nám zastírá oči a brání nám pochopit pravé hodnoty a pravou skutečnost, a tím nás žene stále blíže konečné katastrofě. Proto je podle Goldsmitha nutné vyvrátit vědu a nahradit ji jiným způsobem poznávání, které světu znovuobjeví ztracený řád, a dále vyvrátit současnou ekonomickou realitu realitou podřízenou se „základnímu řádu kosmu“.¹¹ Svůj záměr — vyvrátit současnou vědu, společenské uspořádání a načrtnout alternativu ukotvenou v řádu minulosti — začíná Goldsmith vyvrácením objektivní vědy.

Proč bychom se měli vědy zřeknout? Věda postavená na racionalitě není podle Edwarda Goldsmitha schopna objektivně poznávat svět, je spíše homeostatickým systémem, který pohání sám sebe a poměřuje svoji úspěšnost mírou souladu se svými „základními pravdami“, se svým virtuálním světem. Na místo skutečného řádu světa nám nabízí buď pseudo-řád newtonovské mechanické fyziky nebo chaos Prigoginových nerovnovážných systémů. Jak dokázali T. S. Kuhn, M. Polanyi či G. Stent, věda není objektivnější než poznání divochů, teologie či současná magie, a protože vysvětlení nevědeckého typu přispívalo a přispívá k udržení rovnováhy mezi lidstvem a přírodou a respektuje Řád světa, je hodnotnější než vědecké. Jediné, čím věda působí — a tím také Goldsmith vysvětluje její dosavadní úspěšnost — je krátkodobý zisk (ale krátkodobý zisk umožňuje i vražda) a její vnitřní, ničím nepodložená soudržnost. Demokracie, kterou Goldsmith považuje za trest zla moderní společnosti, je pak přímým projevem „vědecké“ mentality moderního člověka neochotného podrobit se přírodním zákonům. Stručně řečeno: věda není o nic produktivnější než ostatní systémy poznávání, je však daleko nebezpečnější a v dlouhodobém výhledu zhoubná.¹²

Moderní ekonomie funguje podle Goldsmitha ještě o něco bizarněji — svět chápe jako sumu navzájem náhodně propojených, soutěžících „atomů“, které maximalizují svůj zisk bez ohledu na dobro celku. A protože do centra své pozornosti postavila člověka, rozdělila svět na dvě části, z nichž jedna má práva (ba povinnost) využívat bez omezení tu druhou. Moderní ekonomie ztratila úctu, posvátnou bázeň před Gaiou¹³ a oddala se — zcela proti prvnímu příkázá-

10 Viz E. Goldsmith, *The Way*, cit. vyd., s. xii-xiii.

11 Tamtéž s. xviii.

12 Viz tamtéž, s. 4-6, 12-14, 16-21.

13 Termín Gaia v Goldsmithově knize nemá s termínem Lovelockovým žádnou souvislost (a to přestože se na Lovelocka Goldsmith několikrát odvolává). Gaia v Lovelockově podání připomíná spíše samoregulující se mechanismus než „Matku Zemi“, která porušení svých zákonů — poznatelných pouze intuicí — krutě a nesmlouvavě trestá. Goldsmithova Gaia připomíná spíše nepovedené potomky Platónových idejí, tzn. potomky podléhající mimořádně pomalé proměně, ale vyžadující vždy absolutní věrnost své momentální podobě.

ní Řádu — krátkodobému běsnění proti všemu živému. Naprostá většina zla moderní společnosti tak podle Goldsmitha souvisí buď s vědeckým postojem, buď s moderní ekonomikou, nebo s obojím.¹⁴

Společnost, která nahradí zhoubnou modernitu, charakterizuje Goldsmith následovně: základní principy — život v souladu s přírodou, podřízenost Gaie, hierarchická struktura a bezpodmínečné, i když dobrovolné se podřízení základním Zákonům — musí převzít od společností sběračů a lovců,¹⁵ musí přistoupit na jejich intuitivní poznávání a zcela zavrhnout moderní vědu a demokratické principy nahradit principem hierarchie a podřízenosti.¹⁶ Jak vidno, obsah Goldsmithovy knihy není příliš originální a možná by jej bylo lze přirovnat k poselství některých utopických blouznivců. To, co od nich Goldsmitha především odděluje, je jím použitá metoda argumentace, tedy způsob, jakým říká to, co říká. Uveďme si nejprve několik příkladů.

Kritika vědy, moderní společnosti, racionality a empirismu

Svůj důkaz škodlivého vlivu vědy zahajuje Goldsmith nejprve odvoláním se na Kuhnovu Strukturu vědeckých revolucí.¹⁷ Tato kniha podle něj jednoznačně prokázala, že žádný ze způsobů poznávání, či spíše nahlížení světa není objektivnější, a postavila tak magii, šamanismus a vědu sobě naroveň.¹⁸ A Goldsmith pokračuje dále — věda je ovšem méně objektivní než magie a šamanismus, protože nemá přístup k intuitivnímu poznání a záměrně přehlíží zákony Gaie. Goldsmith tedy nejprve využije Kuhnovu kritiku lineárního vývoje vědy, aby vědu postavil naroveň jiným způsobům poznávání, a pak ji, zcela proti duchu první části svého důkazu, srazí ještě o dvě patra níž. Nemá potřebu vyrovnat se se skutečným „obsahem“ Kuhnovy knihy, ta mu slouží prostě jako vědecká hůl na vědu-psa. Celou knihou se jako červená nit vine snaha za pomoci vědeckých

14 Vědě věnuje Goldsmith velký, ale poměrně rozptýlený prostor. Viz například E. Goldsmith, c. d., s. 235–238, 240–243, 361–365 ad.

15 Přestože nás rozbor Goldsmithova pohledu na „tradiční společnosti“ teprve čeká, již teď považují za nutné upozornit čtenáře na podstatnou nesrovnalost. Goldsmith společnosti lovců a sběračů buď nestudoval, nebo, což je zřejmě pravděpodobnější, empirické výsledky svého studia — zcela v intencích svého pohrdání empirismem — soustavně ignoruje. To je pro hlubinné ekologii obecně příznačné. Lovci a sběrači jsou „minulostním“ ideálem, který nejenže žil život neskonale plněji než člověk moderní, ale navíc netrpěl nemocemi, hladem a žil v souladu s okolní přírodou i svými bližními. Stačí si přečíst jedinou knihu od skutečného obdivovatele přírodních národů - Claude Lévi-Strausse, abychom pochopili míru sebe-manipulace, které hlubinní ekologové podléhají. Viz například C. Lévi-Strauss, *Myslené přírodních národů*, Praha 1996, či C. Lévi-Strauss, *Smutné tropy*, Praha 1966; C. Lévi-Strauss, *Strukturní Anthropologie*, Frankfurt am Main 1967.

16 Viz E. Goldsmith, c. d., s. 4.

17 Viz *tamtéž*, s. xiv.

18 Nechávám stranou skutečně úsměvné nepochopení smyslu Kuhnovy knihy, která v žádném případě nebyla kritikou racionality a už vůbec ne vědeckého poznávání.

autorit a jejich kritiky konkrétních neduhů konkrétních nedostatků konkrétní vědecké metody diskvalifikovat vědu jako celek. Z mnoha stránek máme jednoduše pocit, že lidé jako A. N. Whitehead, Emile Durkheim, Eugene Odum či Ilja Prigogine neměli na mysli nic jiného než vyvrátit vědu a racionalitu.¹⁹ Působné je to zejména v pasážích, ve kterých nejprve Prigogine vyvrátí Newtona a o odstavec dál na oplátku Newton Prigogina. K usvědčení ze lži tu slouží metoda, která byla před chvílí usvědčena ze lži. A stejnou metodu nalézáme i v kritice racionality a empirismu. Racionalita je sebestředná, vzdálená skutečnosti a slepá, empirismus naopak zahleděný do světa, neschopný odstupe a vlastního postoje, slepý. Evidence ani logické principy nestačí, protože logické principy usvědčují evidenci a evidence logické principy. A přitom je empirismus (jakkoliv velmi výběrový) a racionalita (jakkoli velmi zúžená) základní argumentační výbavou samotného autora.²⁰

Poněkud odlišná je argumentace vztahující se na moderní společnost a její srovnání se společnostmi sběračů a lovců. I zde je patrná prvotní zaujatost, ale způsob zkreslování je odlišný — dominuje mu zejména zamlčení a důsledná manipulace s fakty. Proto je moderní společnost „bezprostředně zodpovědná“ za hladomory v Africe, přestože vývoz potravin z vyspělých zemí na africký kontinent několikrát překračuje jejich dovoz,²¹ proto žil lovec sběrač vždy a všude v souladu s přírodou, přestože existuje nespočet důkazů popírajících toto tvrzení.²² O střední délce života v moderní společnosti, o mimořádné krutosti přírodních národů ke zvířatům či o úspěšných vyhlazovacích válkách se prostě nemluví.²³ Stručně řečeno nacházíme u Goldsmitha totéž co u nového náboženského fundamentalismu našel Gilles Kepel, co u novodobých sekt ve Spojených státech našel Kenneth, J. Gergen a co konečně dávno před nimi našla v počátečních stádiích vývoje novodobých hnutí Hannah Arendtová. Tedy velmi intenzivní vnímání nadosobní Ideje, Řádu a dále ochotu sloužit tomuto Řádu jakýmkoliv prostředky, včetně těch, které samotný Řád vylučuje.

19 Viz E. Goldsmith, c. d., s. 2–10, 37–39 ad.

20 Používání „výběrové“ evidence a racionálního důkazu je zřejmé skutečně z každé stránky knihy.

21 Viz L. R. Brown, *Stav světa 1998*, Praha 1998, s. 127–154.

22 Viz například L. R. Brown, *Stav světa na přelomu tisíciletí*, Praha 2000, s. 9–39. Naprosto průkazný je příklad Velikonočních ostrovů a zhroutení tamního ekosystému v důsledku nadměrné těžby dřeva místními domorodci.

23 Samozřejmě že život přírodních národů nebyl peklem, stejně jako peklem není ani moderní společnost. Jde mi o něco jiného než kritizovat magii a prvobytně pospolnou společnost a sice poukázat na způsob argumentace, která z Goldsmithova světového názoru, jak ještě uvidíme dále, organicky vyplývá.

III. Závěr

Po krátkém exkurzu do obsahu i metodologie knihy je mi jasné, co Goldsmitha odlišuje od tradičních fundamentalistů (kteří byli v naprosté většině neschopni vědomě využít ke svým svatým cílům nečistých prostředků) i od moderních dezinformátorů public-relations (kteří zase ničemu z toho co říkají, ani metodám své práce prostě nevěří) a co ho naopak velmi sblíží s Jimem Bakkerem,²⁴ Sajjid Kutbovem,²⁵ či autory časopisu „Probuďte se“. Stejně jako oni věří v platónskou ideu Dobra, Krásy a Lásky — kterou v jeho případě zastupuje Matka Země — Gaia — a stejně jako oni nepovažuje za nemravné získávat pro tuto čistou ideu ostatní těmi nejnemravnějšími zbraněmi, které dokázala jím nenáviděná moderní společnost vyvinout. Jazyk a způsob myšlení public-relations, tedy zosobněný princip neúcty ke světu, který nahlížíme jako předmět hodný jedině sobecké manipulace, se spojuje s fanatismem vnější pravdy, jíž jsme služebníci. Výsledkem je vskutku nová, fundamentálně povrchní i povrchně fundamentální dábelká směs, a ať už má podobu islámského, židovského, katolického či ekologického fanatismu, mají se všichni, kteří chovají v úctě rozum, ironii, odstup, úctu, logiku či demokracii, čeho bát.

24 Jim Bakker je evangelickým kazatelem, který oslovil miliony Američanů svým kabelovým kanálem „Pray the Lord“, a který, přestože nejspíš fanaticky věřil všemu, co říkal, neváhal lhát, podvádět, provozovat skupinový sex ap. Viz G. Kepel, c. d., s. 91–95.

25 Sajjid Kutb je modlou jisté části islámských radikálů nevzdávajících se moderních technologií ani boje „mečem nevěřících“, ale prosazujících velmi fundamentálně pojaté uspořádání společnosti. Viz tamtéž, s. 26–38.